

## SZIGETHY GÁBOR

### Lapszemle XXIX.

kortársalgó



SZIGETHY GÁBOR (1942) Budapest

*Magyar Ünnepe:* 1944-ben kéthetente, pénteken megjelenő szépirodalmi és képes hetilap, kilencedik száma szeptember 29-én került az utcára. Szüleim aznap ünnepelték elsőszülött kislányuk második születésnapját. Ünneplésemről nincsenek hiteles emlékeim, de tudom, hogy mi történt azon a szép őszi napon, mert édesanyám fontosnak tartotta gyermeke jeles cselekedeteit följegyezni. „Az ősz legkedvesebb napja a szüret volt. Egész nap kint voltunk a hegyen. Gábor is buzgón szedte az édes szőlőt, fülíg maszatos lett a pofija.” Ezek szerint korán kezdtem mind a mai napig tartó elmélyült barátságomat az igazi magyar borral. „Gábor leült az asztal mellé, és nagy derűtlenség közepette így szólt: »bojt ide, ide bojt«, s közben két kis öklével az asztalt ütötte.”

Tiszteltem a felnőtteket: utánoztam őket.

Hazánk német megszállása után az akkor még nem katonaszökevény, karpaszományos tizedes édesapám úgy döntött, hogy feleségét, gyermekét a várható bombázások elől a fővárosból a biztonságosnak vélt vidékre menekíti. 1944. március 29-én utaztunk – kora délutántól pirkadatig – Zalaegerszegre. Baráti családnál, a Wlassics (ma Ady) utcában Siposéknál laktunk, naphosszat Bodri kutyával játszottam a homokozóban.

Amikor két évtizede a kisvárosi antikvárium kirkatáiban megpillantottam a Magyar Ünnepe 1944. szeptember 29-i számát, megdobbant a szívem. Azon a régi, napsütötte őszi napon én boldogan „szüreteltem” Zalaegerszegen, Siposék szőlőjében, miközben millió magyar élt a lassan ostromgyűrűbe zárt, bombatámadásokkal halálfélelemben tartott Budapesten.

A hetilap címlapján az ünnepelt filmszínésznő, ahogyan magát jellemezte: a „legszebb csúnya lány” színésznő, Muráti Lili arcképe. Képalírás: *Tessék mosolyogni!* – és a tüneményesen tehetséges színésznő elbűvölően mosolyog a korabeli mozirajongó olvasókra. A színésznő rám is csábítóan mosolygott 1998 nyarán: megvásároltam a régi, szakadozott képeslapot.

A Magyar Ünnepe első száma 1944. augusztus 4-én jelent meg. Édesanyám akkori naplójegyzése: „Augusztus 9-én éjjel Sztálin-gyertyák fényes függönyt vontak Szombathely városa fölé, s mi azt

hittük, hogy e fénnel való játék ártatlan tájékoztató, de kiderült – hogy nem: a szombathelyi repülőtér már csak volt.”

*Mi azt hittük...*

Azokban a napokban ismerkedtem meg – *hinni* még nem tudtam! – a *légiriadó* fogalmával. „Nagyon gyakran van riadó, néha 3–4 órán át tart. Gábor eleinte megijedt, amint a sziréna megszólalt s az emberek sietni, futni kezdtek körülötte. Később megszokta. *Funak* – mondta ilyenkor, és – *gép, gép* – kiabálta az eget kémelve.”

Kétéves voltam 1944. szeptember 29-én. Megszoktam a háborút. Megszokták a felnőttek is a fővárosban, ahonnan édesanyám engem magához öleve márciusban elmenekült.

Istenem! *Funak!*

A Magyar Ünnepe 1944. szeptember 29-én, pénteken reggel megjelent számát olvasom 2020. február 28-án késő éjszaka. Színházi hírek, filmkritikák, Szabó Dezső írása, Weöres Sándor versei, Nyíró József elbeszélése, Szóts István vitairata, Simor Erzsébet divatról-vallomása, csevegés Páger Antallal, a hátsó borítón Szemere Vera, a szép színésznő egész oldalas arcképe...

A szövegekben nagyítóval kell keresni napi háborús híreket, politizáló szirénhangokat.

Szeptember 29-én *e lángoktól ölelt kis országban*, 1944 napsütéses őszén már mindenki megszokta a háborút?

Visszapillantó tükörben: talán mindenki így menekült...?

*Mi azt hittük...*

A lap vezércikkét író Babay József – *Halljátok a kiáltást? Erdély kiált!* – látja, érzékeli, tudja: ha most újra, akkor örökre veszítjük el Erdélyt: „Az egész világ egyetlen borzalom.” Azt a szót, hogy *háború*, nem írja le, de a pusztulás közeli időben minden magyart arra kér: Erdélyről soha ne feledkezzenek el. „Meg kell kétszerezniük hitünket, hogy Ő el nem szakadhat tőlünk újra, mert akkor olyan sebet tép a sors a Haza testén, amelynek sajnálása megöl valamennyiünket. Kincsünk Ő nekünk, isteni szépségek tükré, amelyben bizonyítással még az Alkotó is megnézi magát, hogy lássa legszebb csodáját, jóságát és kegyelmét, amellyel nekünk adta.”

(Trianon nem ölt meg valamennyiünket, de száz év múltán is sajnó, lüktet, fáj a seb.)

Nyíró József *Emri bá* történetét meséli el; a senki földje havasok lejtőin magányosan élő, marhákat legeltető öregember, amikor a távoli ágyúörgést meghallja, és érzékeli a végső veszély közeledtét – „Jön az ellenség!... Az oláhok vezetik a muszkát!” –, a rábízott marhacsordát lelkiismeretesen hazakormányozza a völgybe, s aztán kezében egy szál gondosan megélesztett fejszével visszaballag az erdőbe. „Azóta semmi hír felőle.”

Silány kor ez: „A halál is ma olyan értékét veszített, közönséges valami a világban... ha a halál elveszíti a becsületét, odalesz az értéke is, mint a rossz pénznek. Van halálinfláció is.”

*Halálinfláció* idején mihez kezdjen, miben higgyen az életéhez és értékrendjéhez ragaszkodó, gondolkodó ember?

Miben higgyen a színész, a pillanatnyi népszerűség rabszolgája?

Kotnyeles újságíró faggatja művészi terveiről Páger Antalt. A színész lelkesen mesél roppant sikeres kolozsvári vendégszerepléséről, de itthon, a fővárosban már nem kíván színpadra lépni. „Pesten nincs akkora szükség rám.” Filmezni sem akar. Utolsó filmje, *Az első* (két nap múlva, október 1-jén mutatják majd be a fővárosi mozikban) nem úgy sikerült, ahogy remélte. „Sokkal, sokkal jobb az átlagfilmeknél, de mégsem az, amire gondoltam, amit akartam.”

*Ezt láttuk a moziban.* A jóindulatú kortárs filmkritikus szerint: „A szereposztás, játék, rendezés, a miliórész, a dialógusok s a villanó epizódok mind kitűnőek és impozánsak, szinte *robustus fejlődés* körvonalait mutatják a magyar filmek szűrő sablonláthatárán, a szeretettel és gondnal összeállított forgatókönyv azonban még mindig inkább *szindarab*, sőt az eredeti színpadi mű hibáját idézve: *regény – mint film!*”

Izgalmas tervet dédelget magában Páger Antal, filmre álmódott családragényt a százéves vasútról. „A család minden férfi tagja mozdonyvezető. A nagyapa, az apa, a fiú.” De a mostani nyugtalan időben nagyon nehéz igazán jó filmet írni, forgatni, rendezni. „Ahhoz, hogy jó filmet tudjunk csinálni, több idő és több nyugalom kell.”

S hogy mikor írja s rendezi meg, játssza el a vasutas-filmet? „Ezt a filmet nem most akarom megcsinálni, hanem mondjuk: *egy éven belül*.” 1944. szeptember 29-én az *egy éven belül* azt jelenti, hogy valamikor 1945 késő tavaszán, nyarán. Hitte, remélte vagy álmodta Páger Antal, hogy *egy éven belül* filmet fog forgatni Magyarországon? Vagy a magánéletébe visszavonult, fellépést, filmszerepet nem vállaló népszerű színész így áltatja-áltatja magát s az újságírónót? A

háborúról nem beszélnek, a *nyugtalan idők* meg majd csak elmúlnak. 1944. szeptember végén: „Süt a nap a Tamás utcában, »az ország légtérében nem tartózkodnak ellenséges repülőgépek«, és az újságíró sajnálkozva hagyja el a békének, nyugalomnak és boldogságnak ezt a gyönyörű kis szigetét.”

*Mi azt hittük...*

Weöres Sándor már akkor is időn túl, téren kívül létezett: saját szellemi birodalmában élt. Ha akkor, ha később szerkesztő urak/elvtársak verset kértek tőle, küldött. Legyen az a szerkesztő urak/elvtársak fejtörést okozó gondja, hogy lapjukban mikor, mit és miért közölnek.

Akit a *hallgatás tornyába* zárnak, annak nem lehet befogni a száját.

Weöres Sándor hónapokkal korábban megjelent kötetéből – *Meduza* – küld három verset a szerkesztőségnek, s a küldeményhez kanyarít néhány alkalmi sort: üzenetét értsék a szerkesztő urak, ahogy akarják 1944 szeptemberében, Budapesten. „A gyümölcs lassan érik és piroslik a nyár hevében. Íze egyre teljesebb, formája mind tökéletesebb lesz. Sorsa, ha teleszívta magát a föld nedveivel, s érett testét a föld felé húzza a túlcsonduló erő, lehullik. Ez minden élet értelme, az egyszerű és egyetlen út az alfa és az ómega között. Igen, mert az élet természetét végül is mindig learatja és betakarítja a halál. Csak azzal nem bír, ahhoz nincs köze, ami illanó, szétfolyó, de mégis halhatatlan. A test összeroppanhat, s begyömöszölhetik a föld kukacos méhébe, a lélek azonban tovább él, mert hasonló az Istenhez.

A termő fa elrohadhat, de színes és ízes gyümölcse nedveivel és elixírjével eljut a vérbe, az öszszefutó erekbe, s táplálja a világot, ezt a nyomorult és beteg testet.

Így él tovább a költő, túl az időn, a lehulló századokon.”

Az első vers: *De profundis. A mélységből kiáltok hozzád, Uram!* A 130. Zsoltár kezdő sorát idézi a költemény címe, s 1944. szeptember 29-én azok a pest-budai polgárok, akik a hírlapban Weöres Sándor költeményét olvasták, értették a költő fájdalom-sűrítmény-fohászatát.

*Az ész itt az Észnek satnya fattya:*

*csak a dolgok héját tapogatja,  
csontig sose jut.*

*Éber-álmom félhomálya rajtunk,  
így vesződjük mocsár-mélyi harcunk,  
honnan nincs kiút:*

*hisz egymáson élőködve élünk,  
más halálán életet cserélünk:  
a föld rendje ez.*

*Mocsár-mélyi harcunk?* Egy mindenre elszánt nyilaskeresztes pártszolgálatos számára ez a néhány verssor defetista hazaárulás! Szeptember 29-én még nem, de két hét múlva már a Hitler-lakáj Szálasi Ferenc és keretlegényei mutatták ellentmondást nem tűrve az irányt: merre előre, magyarok!

Ilyen-olyan semmi emberek – sem akkor, sem máskor – hiába mutogattak Weöres Sándornak: nem hallgatott sem a nyilaskeresztes testvérekre, sem a kommunista elvtársakra. Verseket írt: túlélte őket.

(Izgalmas szellemi kaland bolyongani a múltidőben. Könyvespolcomról leemelem az 1944-ben megjelent *Meduza* kötetet: nem találok benne – mert csak az 1947 májusában kiadott *A fogak tornáca* kötetben olvasható – az emlékeimben élő, 1944 őszén írott *A reménytelenség könyve* című nagy ívű költeményt.

*Mert a fürtelem beözönlött a lét szívéig,  
mert az iszonyat betört a nemlét szívéig:  
a halálban sincs béke többé.*

Ha ezt egy nyilas testvér 1944. szeptember 29-én olvasta volna! Három év múlva, 1947. szeptember 29-én – négy hete szerezték meg gátlástalan csalással, gyilkolni kész erőszakkal a politikai hatalmat – már a hatalombitorló kommunista elvtársak feje lett lila Weöres Sándor profetikus jajkiáltásától.)

Újságíró faggatja a népszerű színésznőt, Simor Erzsit: *Művésznő, mit „alakít”?* Nem új szerepéről érdeklődik, időszerűbb gond foglalkoztatja: melyik régi ruhájából milyen új ruhát *alakít* mostanában a művésznő? „Divatrazzián voltunk Simor Erzsínél. Háborús viszonyokra lefordítva ez szó szerint azt jelenti, hogy szigorúan megvizsgáltuk: hogyan frissíti fel a szép szóke filmsztár ruhatárát anélkül, hogy egyetlen új darabot is csinálna.”

Simor Erzsi megnyugtatója a kíváncsiskodó újdondászt: ő már jóval a háború előtt úgy gondolkodott, hogy kevés ruhára van szüksége, de azok legyenek *praktikusak*. Nemcsak *alakít*, de *alkot* is. Az Új Magyar Színházban a Fedák-operett próbái alatt szinte *észrevétlenül* kötött magának régi anyagból egy pompás új kosztümöt.

Gyűjtögetem a háború szülte új magyar szavakat: *halálinfláció, divatrazzia...*

Szabó Dezső *Az isteni nevelés* című írása 1944. szeptember 21-én született. *A nagy háborúban* átélte történetet, régi élményét meséli el az író. 1914 őszén Ungvárról menekült Sümegre – „Az oroszok már súlyos kalapácsokkal döngették a Kárpátok kapuit” –, és mert a vonat két napig vesztegelt egy nagyobb állomáson, régi jó ismerősénél húzta meg

magát. „Olyan jó nyugodt, vidám emberekkel együtt kacagni, jó étvágygal enni, jó bornál beszélgetni, és hinni a holnapi nap derült biztonságában.” Igaz, 1914 háború dúlta őszén borozgatás, falatozás, jóízű beszélgetés közben magukban mindannyian azon merengtek: „Mit hoz a holnap? Hol találnak otthonra? Vissza fog-e még jönni az élni érdemes élet?”

1944 őszén Dezsőszálláson Szabó Dezső arra emlékezik, hogy az alkalmi társaság tagjai valahol Ungvár és Sümeg között 1914 őszén, falatozás, borozgatás közben egy pillanatra boldogan megvakultak: „Beszéltünk mindenről, csak a háborúról nem.”

Meddig lehet 1944 szeptemberében Budapesten hallgatni és nem beszélni a háborúról? Meddig lehet *azt hinni...*?

Szabó Dezső úgy emlékszik, hogy 1914 őszén vacsora végeztével „Aztán egyszer mégiscsak oda-jutottunk: a közös szorongáshoz, a mindenkire rázuhanó tragédiához. A feldúlt városokhoz, az égő otthonokhoz, a hajléktalanul bolyongó családokhoz, a front irtózatosszenvedéseiseihez, a leöklözött kultúrához.” Akik a képes hetilapban 1944. szeptember 29-én Szabó Dezső világháborús poklok bugyrait megidéző látomását olvasták – hová *jutottak*?

*Funak! De...*

*Rivalda-rovat*. Tiszay Magda ösztöndíjas növendék (hallottam a Kossuth-díjas operaénekesnőt Frickát énekelni *A walkürben* Budapesten, mielőtt 1962-ben végleg Nyugatra távozott) október 5-én először fog színpadra lépni a Magyar Állami Operaházban. Fedák Sári október 1-jén, vasárnap este 18 óra 35 perckor Hegedűs Gyuláról, „a nagy magyar színésztől beszél a rádióban”. A frissen végzett színököndék Gyimesi Pálma szerette volna eljátszani Thornton Wilder *A mi kis városunk* című darabjában Fényes Aliz szerepét – eljátszhatja majd ősszel Sopronban. (Változnak az idők: 1945-ben Fényes Aliz szerepét a Vígszínházban Ruttkai Éva játszotta el.) A Vígszínházban 1944 őszén vendégrendező, Márkus László, az operaház volt igazgatója Shakespeare-tragédiát állít színpadra. Halász Géza, a Nemzeti Színház új tagja beiratkozott az egyetem bölcsészeti fakultására. „Vajon jó színész vagy jó bölcsész lesz belőle?” (Remek színész, önkéntes halott 1957-ben!)

A Rákosi–Kádár-korszakban, amikor az 1945 előtt született számtalan remek magyar filmből a politika vaskalapossága okán alig néhány volt néhanapján látható (*Hyppolit, a lakáj, Meseautó*), Szóts István 1942-ben Velencében művészeti fődíjjal jutalmazott remekműve, az *Emberek a havason* valamikor váratlanul felbukkant a moziban. Megrendítő élmény volt.

A filmrendező 1944. szeptember 29-én egész oldalas írásban védi magát a nemtelen támadásokkal szemben: az *Emberek a havason* 1944 őszén nagyon nem tetszik a nyilasoknak. Az 1946-ban forgatott *Ének a búzamezőkről* című filmcsodát 1947-ben a kommunisták tiltják be. Szóts Istvánt sem a nyilasok, sem a kommunisták nem engedik nagyjátékfilmet rendezni: 1957-ben örökre elveszített egy tehetséges filmrendezőt a magyar filmkultúra.

Nem tudom, mit érzett, mire gondolt Szóts István akkor, amikor 1947-ben a kommunisták által megszállt Magyarországon arról értesült, hogy a Móra Ferenc regényéből készült filmjét betiltották. 1944. szeptember 29-én a náci megszállta Magyarországon írásában okosan védte magát, filmjét, meggyőződését a rosszhiszemű támadásokkal szemben, s gondolom, elképzelni sem tudta, hogy tucat év múlva majd német nyelven dolgozó sikeres osztrák filmrendező lesz.

Lapozok.

*Nyugtalan kiáltás a viharban* – a költő Turbók Gyula életéről, haláláról nagyon keveset tudok. Költő volt: 1944. szeptember 29-én kétségbeesetten a világba kiáltotta: *mi lesz velünk?* Turbók Gyula-vers nem olvasható a *Mai magyar költők. A fiatal magyar költőnemzedék negyven lírikusának versei* című, Vajthó László által összeállított, Budapesten, 1941-ben megjelent antológiában. A magyar irodalmi lexikonok nem tartják számon a fiatalon meghalt Turbók Gyula nevét, életművét. Költő fiával 2018-ban megjelent közös kötetében – Turbók Attila–Turbók Gyula: *Könyörgés a megtalált Istenhez* – nem olvasható az 1944. szeptember 29-én kinyomtatott vers.

Magyar költő elfelejtett sikolya 1944-ben.

*Mint aki egetomlasztó, szépséget zúzó viharok  
iszonyú forgatagában*

*földre tapasztott fülekkel hallgatózik*

*az ismeretlen felé,*

*ahonnan jön majd talán a csönd, a béke, –  
szédült napok hegycsusamlásai közepette*

*fiatal életem rongyolt lobogóit  
véres karral és daccal még magasra emelve  
hallgatódzom feléd – idő.*

*Óh, sötét buckók emléke, bénán letört, elvérzett  
ifjúság,*

*áhitott szépségek eldurvult zenéje,  
akarat és hit zuhanása,  
század-sikoly, mely úgy zúg elhalón és tompán,  
mintha sötét alagútból kiált valaki  
segítségért, – egetverő lázak és tankcsapdák,  
halál és átlényegülés,  
harc és rémület,  
romok és hit az emberben, ami túlkiáltja a gépeket,  
idő, – mi lesz velünk?*

*Légy visszhang idő,  
s felelj nekem, aki eléghetetlenül hordom magamban  
a máglyákat,*

*életek és határok fájdalmas lobogását,  
mindannyiunk szenvedésének izzását,  
anyák és szeretők csukott szemű panaszát,  
bölcsök örömét,  
temetőik nyugtalan álmait,  
holt apám karjának visszamelegedő szorítását,  
kisfiam életmohó ölelését,  
csókjait az élethez kinlódva ragaszkodóknak,  
ijedt rándulását a halál felé bukó világnak, –  
lesz-e újrasarjadó Szépség  
a szörnyű hegyen túl, percek gigászi torlasza mögött  
s a fájdalom-lejtőkön leereszkedve  
az újrakezdés örömpázsíjta vár-e ránk, – idő?*

Valaki, valahol, valamikor, talán 1944. szeptember 29-én este, miután elolvasta Turbók Gyula versét, valaki, valahol, valamikor, talán máskor a tartalmas, olvasmányos szépirodalmi hetilap utolsó előtti lapján elkezdte megfejteni a keresztrejtvényt. Félbehagyta.

„Vízszintes 2. Henry Murger, a »Bohémélet« szerzője panaszodik: KESERŰÉRZÉSAZAMIKOR...”  
*Halálinfláció... Divatrazzia... Század-sikoly...  
Funak!*

